

Si reprenem l'aspecte històric, veiem que *adèssu* aparegué ja en la llengua literària des d'un poc abans de la data de *l'Inferno* dantesca, en Dante da Maiano i Francesco da Barberino; en part amb valors temporals divergents del modern —amb la qual cosa es repeteix la història de totes les llengües romàniques—, en Barberino 'tot seguit', en Dante da Maiano ja 'ara' però altres cops 'llavors'; i també aquí es repeteix l'ús repetit o alternat *adèssu adèssu* «a moment» en l'Ariosto.

En fi el mot es presenta viu i vigorós en la llengua romanesa: l'adverbi *adès* allí es tradueix «souvent, assidûment, fréquemment»; hi ha també una variant més breu, *des* «souvent, fréquemment»: *vine des* «il vient souvent». Les aparences són que es tracta simplement de l'adverbialització de l'adjectiu *des* [de DENSUS] «épais, dense, compacte, serré, touffu»: *iarbă deasă* 'herba espessa', *piepten des* «peigne fin» (Damé). Tanmateix hi ha un fet que em sembla provar que la llengua no hi sent, o no sempre hi ha sentit, un mer ús adverbial de l'adjectiu *des*, i és la formació de la locució composta *adesea-ori*, «maintes fois», on *ori* 'vegades' es combina amb una espècie de plural format damunt *adès* (i no pas damunt l'adjectiu, *des*, a desgrat de l'aspecte adjectival i derivat que té *adès*);⁴ després, abreujant, s'ha dit també *adesea* adv. «souvent» amb el mateix valor, extraient-lo d'allí.

És aquest mot roms. *adès* el que va suscitar la lúcida tesi del gran mestre de la fonètica i lingüística general, que transcriu, car ens introdueix breument en el problema etimològic: «Maurice Grammont étudie le fr. *adès* qui se retrouve dans toutes les langues romanes et en particulier dans le roumain *adès*. Il montre les difficultés phonétiques et sémantiques que présente l'étymologie de ce mot par *AD-IPSUM ou quelque chose de semblable. Il insiste sur ce fait qu'en vieux provençal le sens est plutôt 'sans cesse, toujours' et en roumain 'souvent, fréquemment'. En conséquence il adopte l'explication par AD-DE(N)SUM ou plutôt *AD-DESSUM, en rapprochant les doublets tels que *cûpa/cûppa*, *Iûpiter/Iûppiter*. Enfin, il donne un autre exemple de classique *-e(n)su* devenant *-ESSU*. C'est l'esp. *tieso* 'dur, solide', que Diez avait déjà expliqué par TËNSUM, très bonne étymologie si l'on songe au doublet possible *TESSU». És la síntesi de la conferència de Grammont, que es publicà en el *Bull. Soc. Ling. de Paris* XII (1903), cvi-cvii.

Comentava Ronjat, deixeble de Grammont, «bo, només que es pogués justificar el canvi de quantitat de la e» (RLR LXIII, 158). Jo que també ho sóc, penso el mateix i afegeixo: la nota de Grammont en gran part es basa en fets molt importants i sense rèplica, i constitueix un avenç clar sobre l'etimologia AD IPSUM 'al mateix' que amb poc canvi s'ha anat repetint des de Diez a Wartburg i Ang. Prati. Ja en l'aspecte semàntic, concreta més i millor, puix que hem vist que l'acc. 'sense cessar, constantment, sempre' és la més comuna o una de les més comunes en el període antic tant de l'oc. com del fr. i el cat. i que això és quasi

el mateix que el sentit de 'sovint, assíduament' propi del romanès, que tan de prop es toca amb el de DENSUS 'dens, espès' pervivent així mateix a Romania.

Amb quina facilitat es fan els canvis semàntics, que així cal suposar, ens ho mostren: a) it. *spesso* = *densus*, dóna 'sovint'; b) notem frases com fr. *il devait partir incessamment* ('constantment' > 'tot seguit'); angl. *just now he was there* 'ara mateix, suara = fa un moment'; cat. ant. *sempre* 'tot seguit, immediatament'. Doncs, també des de la noció de 'continuament' romanesa i fr.-cat. medieval arribem quasi sense adonar-nos-en a la de moment immediat al present (abans o després) i d'ací a l'it. mod. *adesso*, puix que fins aquest aparegué primer amb sentits més imprecisos com 'tot seguit' o 'per moments'. Com a base semàntica AD-DENSUM fóra, doncs, més aviat millor que AD-IPSUM en uns llenguatges (it. val.) i en els altres molt millor, i pertot arreu base més concreta, menys suposada.

Les principals dificultats, en les dues etimologies que bàsicament s'han proposat, són les fonètiques; encara que en totes dues l'ètimon grosso modo s'acosta bastant a la forma romànica, hi ha sempre alguns detalls fonètics que s'hi oposen invenciblement. Per evitar-ne un, M.-L., en el REW₁, 1909, núm. 164 (seguit pel FEW), canvià AD IPSUM en AD ID IPSUM (TEMPUS), 'en aquest mateix (temps)' (que alhora més aviat augmentava, encara que ben poc, l'escassa versemblança semàntica), destinat a explicar per què s'havia conservat la -D- en francès, oc., cat. i arag.: suposant contracció en ADDEPSU des del llatí vulgar. D'una banda això era fugir del foc per caure a les brases car llavors ensopeguem amb la -d- senzilla de l'italià: hi hauria hagut d'haver una mena de dissimilació de la geminació *-dd-ss-* > *-d-ss-*; la idea alhora esdevenia més rebuscada, i que una locució així, tan complicada, s'hagués generalitzat ja en llatí vulgar (però sense quedar-ne cap rastre escrit) a tota la Romània (fins a la dels Balcans, ja abans, per tant, del S. IV), fins a quedar-hi com congelada i sofrir des de llavors pertot una forta síncope, és una idea ben forçada.

Però en el terreny fonètic hi ha d'altres dificultats: È oberta pertot (i no Ì > É), -PS- solament en italià pot donar *-ss-*, el romanès hauria conservat *-ps(u)*, en fr., oc. i cat. caldria *-js(s)-* (> cat. *ix*) i no pas *-ss-*. Per explicar-les proposava M.-L. admetre que *ADDIPSU havia estat contaminat per AD PRËSSUM 'après, després'. De nou un fenomen desacomunat, excepcional, actuant des de l'època imperial unànimement a tota la Romània! Si almenys AD ID IPSUM i *après* fossin sinònims! Però els sentits eren ben diferents pertot (o quasi). D'altra banda no li havia escapat a M.-L. la forta igualtat entre el roms. *adès* i *des* 'espès', 'sovint', i per tant ja llavors en l'ed. de 1909 admetia l'ètimon DENSUS per al roms. *adès* (REW 2558) separant-lo dels seus germans en les altres llengües romàniques. En la 3.ª ed. del REW, obrint els ulls davant aquesta inconseqüència, es decidí per la solució de Grammont, esborrà del tot l'article AD ID IPSUM i partí pertot de AD-DENSUM.